

Tanulmányunkban mindenekelőtt arra kell rámutatnunk, hogy ezt az „Ös-Q-iratot“ Márkkal kompilálták. Két helyen iktatták be Márk anyagába: egyszer ott, ahol Márk a Keresztelő János fellépéséről tudósít, azután ott, ahol a beszédek hozza; Mk 9, 42 — 10, 12 az új beszédanyag kedvéért kimarad, hasonlóan a 6, 45 — 8, 26-ig található anyaghoz. Ebből egy közbenső evangélium keletkezett, a *Második Márk*, amely alapirata volt Máténak és Lukácsnak. Máté a közbenső evangéliumot úgy használta fel, mint Márkot is, hogy az anyagot a saját tervének megfelelően rendezte el, Lukács pedig úgy, hogy ő az anyagot nagy egészében (kivéve a Mezei prédikációt) érintetlenül hagyta, de kibővítette a Máté anyagával és a saját külön anyagával.

Hoz-e valami újat ez a tanulmány a forrástörténet részére, amelyet az Újszövetségi Tudományok Társaságának 33. kongresszusára, a Párizs mellett Chatenay-Malabryban (1978. júl. 24—28.) a Bo Reicke professzor által vezetett és a „Szinoptikus kérdéssel“ foglalkozó szemináriumi csoport számára írtam. A megbeszélések rendjén kitűnt, hogy Albert Fuchs prof. (Linz) doktori dolgozatában Márk egy elveszett, utólagos átdolgozását tétélezte fel, s ennek jelölésére a „Második Márk“ (Deutero Markus) megnevezést javasolta. Ő azonban itt csak a Márk „második kiadására“ gondolt. Még közelebb áll a „Második Márk“ elmélethez Jean Carmignac abbé, amikor utal egy héber nyelvű Márk és szintén héber nyelvű Q dokumentum közötti kompilációra; ez egy héberül írt közbenső evangélium, egy „elveszett evangélium“ (az átalakított Márk) lenne.³ Mások is hajlandók tehát a „Második Márk“ feltételezésére. Természetesen ez egyelőre csak munkahipotézis lehet. De így is segítséget nyújthat mind az egyes szövegek magyarázatában, mind a szinoptikus kérdés tanulmányozásában.

JEGYZETEK

¹ Ph. Vielhauer, *Geschichte der urchristlichen Literatur* (1975). 278.

² A. Fuchs, *Sprachliche Untersuchungen zu Matthäus und Lukas. Ein Beitrag zur Quellenkritik: Analecta biblica*, 49 (1971).

³ J. Carmignac, *Studies in the Hebrew Background of the Synoptic Gospels: Annual of the Swed. Theol. Inst.*, 7(1970).

KELEMEN LAJOS

A SZOVÁTI FALFESTMÉNYEK

Erdélyben az 1920-as években nem került napvilágra jelentősebb középkori falfestmény. Az utolsó, melynek híre a hírlapok útján az országot bejárta, a marosszentannai református templom falképe volt a XIV. századból. Ezt már mintegy tizenöt évvel ezelőtt hámozták ki a

mészréteg alól. Azelőtt negyed századig Huszka József székelyföldi munkálatai vitték legtovább a középkori erdélyi templomi falfestmények feltárásának ügyét.¹ Mindezek azonban nagyon kevés kivétellel nem rendszeres kutatások eredményei, hanem majd mind alkalmi fölfedezések voltak, s bizonyos, hogy rendszeres munka még most is tömérdek értékes emléket és töredéket tudna középkori templomainkból napvilágra hozni.

Legutóbb 1925 szeptemberében egy szép mezőségi faluban, Szováton a templom javítása közben, szintén véletlenül, nagyon érdekes falfestmények kerültek napfényre. Mivel az ily emlékek ma már mind ritkábbak s egész nemzedékek nem ismerik jelentőségüket, nem érdektelen már egy rövid ismertetés keretében tájékozódni róluk. Természetes, hogy ez a tájékozódás nem mélyülhet el az apró részletkérdésekig, s a célja az, hogy a freskók jelentőségéről, készítőjükről és korukról vázlatot nyújtson.

Szovát Mócs közelében, Kolozsvártól 35 km-re keletre fekszik. Ott, a falu közepén egy vulkáni eredetű kis dácittufa dombot koronáz az a szép középkori templom, melyből az érdekes képek előkerültek, a pirosró fedelével és különálló manzárdtetős fatornyával festőileg emelkedik az egykori régi temető gyümölcsfái és orgonabokrai fölé.

Maga a körülötte elszélesült falu már 1235-ben szerepel a híres Váradi Regestrumban, s akkor a kolozsi királyi várispánsághoz tartozott. A királyi várispánságok rendszere aztán a nagy mongol-tatárjárás után fölbomlott, s a várbirtokok jelentősebb nemesi családok kezébe jutottak. Így történhetett Szováttal is, melyről addig nincs adatunk többé, míg 1312-ben a Suky család négy tagja a szomszédos Kolozs felé kijáratra a határait. 1332—34-ből ismerjük István nevű papját, s midőn 1346-ban a Sukyak itt és Sármáson megosztottak, az osztálylevelük már említi Szováton a dombon álló templomot és temetőjét, mely éppen a megosztott birtok határvonalába esett. Az osztozók 1368-ban is közös használatra hagyták, s ez a templom kétségtelenül azonos a mai szováti unitárius templommal, mely a XVI. században kegyuraival együtt lett unitáriussá.

Az épület alaprendezésében és fő vonásaiban a korai csúcsíves templomok jellemző sajátosságait mutatja. Főleg rövid szentélye, továbbá a hatszög három oldalából alakult szabálytalan kis szentélyzáródása és nyomott csúcsíves diadalíve bizonyítja, hogy építése akkorra esett, midőn a csúcsíves ízlés még kezdő korát élte nálunk. Ablakai is beleilleszkednek az épület tónusába. Ajtói azonban már később készültek, s közülük a déli csak a XV. század második feléből származik. Benn a templom 11 méter hosszú s 8,5 méter széles hajójában egymással szemben két pár faltő, vagyis a fal síkjából kiugró falpillér áll, melyek a nyugati szegletek gyámköveivel együtt sokáig boltozatot tartottak. Azonban a templom külső oldalán a faltőknek megfelelő kőlabák nincsenek, s így a boltívek meglazultak. Ezért midőn a Suky család utolsó férfitagja, Suky László 1790-ben megjavíttatta a templomot, a boltozatot leszedték, s bordáit és záróköveit az akkor épített kis portikusok alapjába és falaiba rakták be. Később aztán egy javításkor két zárókő előkerült. Ezek egyikén talán a pápai címer kettős kulcsa, a másikon pedig ismert formában a kettős kereszt látható. Az utóbbit a sárkányrend finom faragású, de letört fejű jelvénye fogja körül, s így mindjárt elárulja azt, hogy csak a XV. század utolsó évtizedében vagy azután keletkezhetett.

A nem túl zömök, nyolcoldalú falpillérek fejezeteit erősen fejlett csúcsíves levéldísz keretében négy, az 1418-i bővítése előtti Suky-címer ékíti, melyek e család címerének régi formáját tartották fenn. E címert, mely egy koronából előtűnőleg ábrázolt farkasfejet mutat, a Sukyak alighanem a birtokaikkal Borsa felé határos honfoglaló Ogmand nemzetségtől vették át.² Ugyanez a címer a faltőfejeken kívül ott van a diadalívnek a templomhajóba néző fal mezején is, egy onnan kiugró bájos szobortalpacskán, melynek alján hatszirmú kőrózsa díszlik. Oly finom munka, hogy siratni volna érdemes eltűnt szobrát, ha az méltó volt a talapzatához.

Ha mármost mindezekből levonjuk a kormeghatározó következtetést, akkor megállapíthatjuk, hogy a szováti unitárius templom a XIII. század második felében vagy a XIV. század elején épült; de a XIV. század legvégén vagy a XV. század első negyedében új boltozattal s díszes boltzáró kövekkel gyarapodott. Déli ajtaját Mátyás király idejében csinálták, s kis előcsarnokai, csinos szószéke és díszes szószékkoronája csak 1790-ben készültek.

De megállapíthatjuk azt is, hogy bár nem nagy terjedelmű épület, az átlagos falusi templomnál jóval díszesebb. Ennek oka pedig az, hogy a Sukyakban gazdag patrónusok áldoztak reá.

Ez a család a XIV. század elejétől a középkor végéig Kolozs megye, sőt Erdély leghatalmasabb családjainak egyike volt. Birtokaik a Kis-Szamostól a Mezőség közepéig harminc kilométer távolságra csaknem egyvégében legalább 30 000 holdra terjedtek. Közülük Mihály már 1324-ben Kolozs megye főispánja, Károly Robert király szolgálatában a Moys-féle erdélyi lázadás leverésében vitézkedett. Majd 1348-ban egyszerre tizenhárom Suky fiú vett részt azokban a tatárok ellen folytatott győzelmes harcokban, melyekhez Szent László segítségének Arany János által is megénekelt legendája fűződik.

A család egyik ága elejétől fogva a másikkal fölé emelkedett, s Miklós utódai közül az Ilyés fiai ott vannak Zsigmond királlyal 1396-ban a nikápolyi ütközetben, majd Suky Darabos János, az Ilyés kisebbik fia, a király udvarnoka vele van 1418-ban Konstanzbán is a nagy zsinaton. Ott kapta címerbővítését, s ugyanazon évben birtokaira a pallosjogot. Szovátra pedig már 1410-ben a maga, gyermekei és unokatestvérei részére heti — Szent Mihály-napra pedig országos — vásárra nyert kiváltságot. János két fia közül Benedek — aki egyébként az 1437-i erdélyi parasztfelkelés leverésében vitt fontos szerepet — készítette azt a gyönyörű csúcsíves ízlésű zománcos kelyhet, mely az esztergomi székesegyház kincstárának s vele az egész csúcsíves ötvösművészetnek egyik legremekebb alkotása. Testvérét, Mihályt Mátyás király 1462-ben udvarnokává tette, s havonta tíz lóra adatott fizetést neki, mégis az 1467-i erdélyi nemesi szervezkedés részese volt. Mátyás azonban gyorsan lecsapott a készületlen összeesküvőkre, s Mihály Sebenben kínos halállal lakolt hűtlenségéért. Benedek fia, László pedig Lengyelországba futott. A hűtlenek elkobzott vagyonáért aztán hosszú küzdelem indult meg, s bár az részint királyi kegyelem, részint a házassági összeköttetések révén nagy részben visszakerült a család kezére, további történetük lényegében mégiscsak a lassú lecsúszás az országos szereplés színteréről.³

Igy a község, a templom és a patrónus család múltjával megismerkedve, megértjük a képek keletkezését és korát is.

Előre kell bocsátanunk, hogy a szováti freskók napvilágra került darabjai nem ugyanazon művész, de még csak nem is ugyanegy iskola művei, s korra is nagy különbség van közöttük.

Az első nyomra a templom falainak javítása közben 1925 szeptember elején akadtak. Antónia Mihály szováti lelkész táviratilag hívta meg Szovátra e sorok íróját, aki azonban különféle akadályok miatt csak szeptember 13-án tudott oda kijutni. Ekkor már a templomhajó északi falán a szószék közelében a mész és vakolat alól kiszabadítva egy hatalmas, életnagyságúnál is nagyobb álló szentnek inkább nőies típusú alakja tűnt föl. Az egész tele volt az egykori csákányütések nyomaival, melyeket azért vágtak belé, hogy a kép elfödésére szolgáló vakolat a falra a lyukak segítségével odatapadhasson. De több helyt megromlott a kép alaprétege is, és ezért azon egy-két tenyérnyi falomlásfoltok dísztelenkedtek. Ilyen romlások és a fal nedvessége mellett csak éppen az alak körvonalainak egy része maradt épen, s vörös ruhája és haja, zöld palástja, sárga szentfénye csak foltokban sejtették az alakot, melyet egykor a csákányütések a szemétől is megfosztottak. Mellette a diadalív felől egy kettős kereszt es országalma látszott, de az alakkal való összefüggésének mértékét már lehetetlen volt megállapítani. Az egész kép annyira magán hordozta a pusztulás minden jelét, hogy fönntartásáról szó sem lehetett, sőt még lerajzolásra sem nyújtott megfogható részleteket, s így két nap múlva egészen be is vakolták.

Sokkal szerencsésebben sikerült a diadalívnek a hajóba néző déli jobb falán és a szomszédjában a hajó déli falán az ablak alá festett képek kibontása. Ezek rongáltságuk mellett is fönntarthatók.

A képek lemásolására Tóth István kolozsvári festőművész rajztanár a legnagyobb készséggel vállalkozott, de újra csak napok múlva érkezett, s ezalatt Antónia Mihály lelkész azzal jött be Kolozsvárra, hogy a templom hajójában újra egy nagyobb freskóra bukkantak; ennek addig kibontott részletét vázlatrajzban is magával hozta.

Már a vázlat mutatta, hogy itt nagyobb szabású művészeti emlékre van kilátás. Tóth István aztán kiutazott Szovátra, s szeptember 21—23. napján a templom hajójában talált nagy falképet lefestette, s ezekről, valamint utóbb, szeptember 27-én a régebb kibontott részletekről is rajzokat készített. Nehéz és odaadó munkája csakhamar annyival meghálálhatatlanabbá vált, hogy azóta ezek a megrongált képek is eltűntek s csupán egy részletet sikerült kellően lefedetni.

A föltárt freskóképek két részre oszthatók. A régebbi művek a diadalív körül csoportosulnak. Az elpusztult kisebb részletekkel most nem foglalkozunk; az a két kép, mely a diadalív hajó felőli oldalán és folytatásaként a hajó déli falán az egyik ablak alatt megmaradt, minden figyelmünket megérdemli. Az első, egy ún. Pietà kép, 1,60 m magas és átlag 1,40 m széles, rongált vörössel vonalzott és összetett, fekete kereszties motívumokkal díszített szalagpárkánnyal keretelve. A bő ruhába burkolt dicsfényes Fájdalmas Anya egy román ízlésű trónon pihen, melynek sárga ülésén és hasonló két hátdíszén hullámos vörös vonalak jelzik a deszka erezetét. A tompaszögű trón hátát kerek oromgomb koronázza, míg a hibás távlattal rajzolt trónkart és a hát egy részét lehajló lóhereíves keresztvirágsor csipkézi. Az egész háttérnek annyira csarnok jellege van, hogy első tekintetre annak is nézzük.

A kék ruhás Mária ölében átölelve tartja agyonkínzott fiát, kit mintegy magához szorít és annak arcához hajlik. A kiszenvedett Megváltó fejét küllős rajzú kettős glória környezi, s lecsukott szemekkel pihen anyja ölében. Testét a mellétől a térdéig lepelszerű ruha takarja, melynek vörössel festett csikos szövete alól kinyúlnak a kiszenvedettnek szeghelyes, szikár lábai és sovány jobb karja. Az egész képen a piros és sárga szín uralkodik, fekete és fakókék segédszínekkel, s megható egyszerűségben fejezi ki a szent anyai kegyeletet. És bár alakjai élettelenek, háttére hibás távlattal és testjei anatómiai tudás nélkül készültek: az egyszerű kompozíció és egyszerű színek tisztelettel állítanak meg a hatszázados művészi kísérlet előtt.

Mert a pietà-kép és szomszédja, melyet ugyanazon képciklus folytatólagos részének kell tekintenünk, körülbelül ily réginek ítélnélhető. Mind a pietà, mind a déli fal megdicsőült Üdvözítője ugyanazon idő és festő művei. Az utóbbinak azonban mind alakja, mind hatágú vörös csillagokkal díszített ünnepies fehér ruhája jóval pompázóbb és sikerültebb. Kár, hogy a felsőteste fejével együtt megsemmisült. Az alak fölé alkalmazott keresztvirágos nyeregléc már hegyesszöveget alkot, s az és a nyúlánk alak, a háttérben álló félgömb talpú, de már nyúltszárú kehellyel együtt az átmeneti ízlést jelzi.

Tüzetes kutatással kétségtelenül meg lehet majd a két kép előképeit és közelebbi iskoláját is határozni. Most azonban elég annyit megállapítanunk, hogy a töredék-képekben Erdély legrégebb freskói egyikét tisztelhetjük, melyeket nagy valószínűséggel talán mindjárt a XIV. század elején Szovátra került legelső Suckyak festethettek.

Egészen más, nagyszabású, megragadó koncepció tárul elénk a templomhajó északi fala középső részének képeiről.

Itt a falat alul mintegy másfél méternyi magasságig valami szennyes szürke szín fedte, melyen a faltők térközeiben bizonyos távolságra körök és azokba román ízlésű kersztek voltak bekarcolva és rajzolva. Ezekről a tüzetesebb vizsgálat folyamán kiderült, hogy eredetileg az egykori templomi gyertyatartók helyeit jelezték, s elhelyezésük és a fal színezése éppen eléggé bizonyította, hogy a templomhajó alsó része eredetileg túlnyomó nagy részben nem volt kifestve. A XIV. század legvégén vagy a XV. század elején azonban, midőn a templom már említett címeres boltzáró köveit kapta, az emelkedőben levő Sucky család, úgy látszik, folytatta a templom kifestését is, s a hajó északi falának freskói minden jel szerint ekkor készültek.

Ezt a képet már nem egy tapogatózó mester készítette, hanem egy biztos kezű, nagyobb alkotásokhoz szokott művész. Éppen ezért a legnagyobb sajnálattal szólhatunk arról a veszteségről, hogy a képet csak oly tönkrement állapotban másolhatták le, hiszen kétségtelenül egyike volt a legértékesebb erdélyi alkotásoknak.

A templom északi falának közepén, az egykori boltozat kezdetéig egy hatalmas, 3,50 m átmérőjű kettős kör alkotja a festmény keretét. A festmény három mezőre oszlik. Ezekből a legalsó a föltámadást, a középső a szentek karát, a felső a tizenkét apostolt mutatja be. Az utóbbiak fölött a mandorlában ábrázolt Üdvözítő ült. Törzsét és fejét azonban a művész már a boltozatra festette, s így ezek azzal együtt megsemmisültek. A hármaskép körül alkotott körgyűrű nyolc részre osz-

tott, túlnyomóan vörös-barna és kisebb részben zöld mezőjét aztán imádkozó angyalok nagy sokasága népesíti be.

A kép alsó mezejében a festő a föltámadást egész iskolás naivsággal ábrázolta.

A zöld térből fürdőkádszerű koporsóból halottak kelnek ki, s összetett kézzel imádkoznak a kegyelemért és üdvözülésért. E résznek mind a földfogása, mind alakjai kezdetlegések, s alig tudjuk hinni, hogy ugyanazon kéztől eredhessenek, mint a fölöttük pompázó másik két mező festményei.

Ezekből a középső megkapóan nyugalmas és méltóságos. Az egyenlőtlenül két részre oszló térben a szentek két csoportja két sorjával mintegy egymás felé közeledik. A jobb oldali csoport élén fenn egy pápa, alatta egy infulás érsek vagy püspök s utánuk újra püspökök, papok és szerzetesek színes csoportja áll, mind imára összetett kézzel. A bal oldali csoport élén belül egy szent király, a külső sorban egy püspök vezet, s utánuk különféle szentek sorakoznak, kik közül a külső sor harmadik alakja a Szent Ferenc-rend ruházatában bizonyára a rend alapítóját, Assisi Szent Ferencet akarta ábrázolni. A nyolc első alak után egy függőleges gerenda által elválasztva csupán nőszentek következnek, s nagyon érdekes, hogy ezen az oldalon a művész a rendelkezésére álló kisebb térbe eggyel több alakot festett, mint a másik oldal nagyobb terébe. A huszonkilenc imádkozó glóriás szent nagyszerű, harmonikus, méltóságos, nyugalmas hatást nyújt.

A felső mezőben Jézus lábainál a tizenkét apostol ül egy sárga padon, élükön Jézustól jobbra Péterrel, balra Pállal, kiket a kulcs és a kard jelez. A jobb oldali csoportból az x alakú keresztről Andrásra, az utolsó helyen pedig a botról és erszényről Júdásra, míg balról a zarándokpál-cáról az idősebb s a késről az ifjabb Jakabra ismerünk.

Mindezeket pedig az angyalok imádkozó serege veszi körül, mintegy negyven alakkal. Végtelen kár, hogy ebből a mozgalmas égi csoportból csupán az Üdvözítőtől jobbra levő öt angyal maradt aránylag épebben. A többiről csak sejthetjük, hogy itt mily szép és gazdag kép pompázhatott. És bár lehetséges, sőt valószínű, hogy festőjük nem önállóan, hanem nagyobb mesterek nyomán festette művét: a teljesen elhalványult színek és összerongált alakok mellett is meg kell számára adnunk azt az elismerést, hogy a térbeosztásnak és csoportosításnak, a rajznak és a színeknek, a ruházatnak és a redőzetnek igen jó mestere volt, s arcain már az egyénítés akaratával találkozunk. A félezer éves mű mindenestere dicsősége a ma még ismeretlen mesternek.

A festmény korára a képek általános vonásain kívül a boltzáró kövek címereiben és az apostolok jelvényeinek stílusában két fontos támaszpont van.

A boltzáró kövek pajzsalakjai és a kettős kereszt azonos alakot mutatnak Zsigmond király (1387—1437) pecsétjeinek ugyanily emlékeivel. Az egyik címerkő Sárkány-rend jelvénye pedig arra is bizonyosság, hogy az a boltzáró kő csak 1394 után készülhetett, mert a rend meglétének ez a legrégebb ismert időpontja, és Zsigmond 1408-ban állapította meg kiváltságlevélben is végleges szervezetét. Az egységes terv szerint készült új freskónak pedig a boltozatra is ki kellett terjednie, s ennél fogva csak 1400 táján vagy valamivel később készíthették el. Úgyanezt igazolják a képen látható jelvények is. Szent Péter kulcsának teljes hasonmá-

sát megtaláljuk a dunántúli Vas megyei martjanci templom XIV. század végéről való freskóján, s Pál apostol egyenes karja tiszta Zsigmond-kori típus. A pápai és királyi koronák, továbbá az angyalszárnyak kezelése és a ruházat szintén e korra utalnak, s a nőszentek fejkendője Kolozsvári Tamás esztergomi Zsigmond-kori oltárképének hasonló ábrázolásaira emlékeztet.

A XIV. század végén és a XV. század első negyedében szereplő Zsigmond királlyal járt-kelt Suky János világlátott ember volt, s ízlése a budai és visegrádi királyi udvaron kívül Németországban is művelődhetett. Nyugodtan feltehető, hogy a sok szép művészi alkotás látása ilyenekhez szoktatta. Minthogy vagyona módot nyújtott arra, hogy maga, esetleg fiai is, a mecénások sorába lépjenek, a XV. század első negyedében a templomot beboltoztatták, és egy részét új falképekkel díszítették. Ehhez akár a királyi udvar körül, akár külföldön nem volt nehéz nekik művészt is találni.

Ez a művész pedig nem tartozott az egyik eddig ismert erdélyi festőiskolához sem. Szerencsés fölfedezések még több nyomára is vezethetnek. Addig a freskókkal kapcsolatban csak azoknak a Suky-mecénásoknak nevét emlegethetjük, akiknek a magyar művelődés- és művészettörténet most már az első magyar nyelvű erdélyi oklevelet s az esztergomi kehely mellett a szováti templom köemlékeit és szép freskóit is köszönheti.

JEGYZETEK

Megjelent: Kelemen Lajos, *Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest 1977. 114—119.

¹ Vele részben egyidőben id. Nemes Ödön marosvásárhelyi rajztanár és festőművész foglalkozott elsősorban a régi Marosszék néhány templomának freskóival. [Nemes Ödön: *Néhány székelyföldi freskóról*. Székely Hírlap. 1896. október 29., november 1., 5. — A szerk.]

² Sőt, hihetőleg a Suky család maga is e nemzetségből ágazott ki. Az Ogmandok pedig azt az Apa-farkast tartották ősöknek, akit Béla király névtelen jegyzőjének adata szerint Töhötöm vezér is annak vallott. A Suckyak eredetük emlékére használták különböző alakban farkas vagy farkasfejes címerüket. Nemzetségi birtokaik a Meszes-hegységtől kezdve benyúltak a régi Doboka megyébe, Kecsed, Kecsedszilvás és Omboz vidékére. Másik águk rendre a három Zsukot (Alsó-, Felső- és Nemeszsuk) alapította, s a nemzetség általunk ismert legkeletibb ága 1330 táján a Mezőség közepén, Uzdiszentpéteren birtokolt, de 1330 körül ki is halt. Valószínűnek látszik azonban, hogy még ennél is tovább terjeszkedhetett keletre, s a marosszéki Szabéd mellé, de már megyei területre ez a nemzetség vihette magával Szamosújvár mellől a Mezőség széléig az ott később elpusztult Néma falu nevét.

³ Utolsó szerepvivő családtagjuk, Suky Benedek még Bethlen Gábor alatt portai követ volt. Utána már csak megyei tényezők.

A szerkesztő megjegyzései. A szerző a szövegen csak stiláris változtatásokat végzett. A témával kapcsolatos további írásai: Kelemen Lajos: *A szováti unitárius templom falfestményei*. Unitárius Közlöny 1925. 160—161. — Uő: *Szovát és régi műemlékei*. Magyar Nép 1925. 45. sz. 1—2.

A templom freskóit említi: Drăguț, Vasile: *Iconografia picturilor murale gotice din Transilvania*. Pagini de veche artă românească. II. București, 1972. 40, 73, 75. — Radocsay, 169., irodalommal.

Huszka József tevékenységére: Huszka József: *Magyar szentek a Székelyföldön a XV. és XVI. századokban*. AÉ. 1886. 123—134. — Uő: *Székely festő-iskola a XV. században*. AÉ. 1887. 331—332.

A megújított Suky-címer: Radocsay Dénes: *Gotische Wappenbilder auf Ungarischen Adelsbriefen*. Acta Historiae Artium 1958. Tomus V. Fasciculi 3—4. 327.
A Suky-kehely: Pál Endre: *Suki Benedek kehelye*. Művészettörténeti Értesítő 1966. 2. sz. 89—112.

MURÁDIN JENŐ

TÖRTÉNELMI TABLÓ A SZELLEM SZABADSÁGÁRÓL

(Körösfői-Kriesch Aladár: Az 1568-i tordai országgyűlés)

Torda városnak nincs képtára. Múzuma történelmi emlékeket őriz (legértékesebb darabokat a római korból), s gyűjteményében csak szűkséggéppen kapott helyet néhány értékesebb festmény. Mégis, ha látogató nyit be az egykori fejedelmi házban otthonoskodó városi múzeumba, s ha kellőképp tájékozott a gyűjtemény értékei felől, nem mulasztja el, hogy a „Dávid Ferenc kép“, Körösfői-Kriesch Aladár festménye után érdeklődjék. Határokon túlról érkező vendégek is kíváncsiak rá. A múzeum pedig éppen a Dávid Ferenc évfordulóra figyelve, a nagy reformátor halálának 400. évfordulóján, 1979-ben restauráltatta a képet, és tette hozzáférhetővé minden látogatója számára.

Több mint nyolcvan éve Torda város tulajdona és büszkesége ez a méretre is impozáns történelmi festmény. Egykori városatyák már a kép megfestése idején, a múlt század utolsó éveiben határozatlanul kívántak gondoskodni róla: a nevezetes alkotás a városi közösség birtokában maradjon, s azt bárki kedve szerint megtekinthesse.

A festmény tárgya, keletkezése és sorsa szorosan kapcsolódik Torda történelmi és művelődéstörténeti múltjához. Forrásaink elegendők ahhoz, hogy szinte minden részletében felidézhesük keletkezése történetét.

*

Körösfői-Kriesch Aladár festménye, mely az 1568-i tordai országgyűlés történelmi pillanatát, a vallási türelem és a szellem szabadságának deklarálását örökíti meg, a 19. sz. végén keletkezett. Abban az időben számos vármegye, város és község készült arra, hogy helyi történelmi nevezetességekről, kimagasló eseményekről az utókor számára fennmaradó művészi értékű emléket készítsen. E műveket, köztük erdélyi festők alkotásait, 1896. májusában mutatták be nagyszabású kiállításon. Torda-Aranyos vármegye, illetve Torda város is részt kívánt venni a művészetek e nemes versenyén. Közösségi határozattal döntöttek arról, mi is legyen az az esemény, amely megérdemli a képi megörökítést, és arról, hogy kit kérjenek fel a mű megfestésére. Minderről a korabeli sajtó tudósításai, levéltári adatok (utóbbiak sajnos hiányosan), a kép festőjének vallomásai és a művész életrajzi bemutatói tájékoztatnak.

Torda-Aranyos vármegye hetilapja, az 1891-től folyamatosan megjelenő Aranyosvidék 1894 őszén először hírt arról, hogy a város képviselő testülete érdemben megvitatta és határozatával is megerősítette a történelmi festmény megrendelésének ügyét. A vármegyei főha-